

MARIA AURÈLIA CAPMANY

EL PARADÍS PERDUT FET DE PEDRA

No seré tan impertinent que atribueixi tota la cultura de la humanitat a la vida ciutadana ni que la faci començar en els orígens de les ciutats. Això sí, la ciutat és, n'estic segura, el fet cultural més extraordinari, més sorprenent, amb el més gran contingent de màgia que l'home ha estat capaç de fer. Si, com deia Malraux, Déu va fer l'escarxofa i l'home ha fet la fulla d'acant, podríem dir que Déu va fer la natura —ho diu la Bíblia— i l'home la va enretirar, va posar-hi uns límits, va marcar uns espais i dins d'aquests espais va ordenar una nova mesura del temps i, ja amo de carrers i places, va fer possible el risc de la llibertat.

Cert que els antropòlegs deuen tenir raó quan expliquen que no hi ha presència humana pre-cultural. Nòmada o sedentari, sigui quin sigui el color de la seva pell, l'home segrega cultura amb les eines que és capaç de crear, amb els lligams d'artifici que estableix amb els seus semblants, amb la capacitat de plantejar i resoldre, tan provisionalment com es vulgui, la més immediata i elemental pregunta: ¿Què és la naturalesa? ¿Què és això que l'home sofreix, però també doblega? ¿Què és la foscor de la nit que ell és capaç de transformar en claror encenent un gran foc?

Som hereus, sens dubte, d'una humanitat errant, que esgotava els verds pasturatges i aixecava el camp per buscar-ne de nous. Queden en el nostre llenguatge i en les nostres reaccions més primàries, paraules i gestos que ens demostren el rastre d'aquell llarg pelegrinatge de segles a la recerca de la terra promesa o del retorn al mític paradís perdut. I la ciutat és aquell paradís perdut fet de pedra arrencada de les muntanyes abruptes que li permetrà sobreviure a la pròpia mort.

Plató, aquell genial poeta que fonamentava els seus

raonaments en peticions de principi, explicava l'ordre de la ciutat posant per exemple l'ànima humana i demostrava la naturalesa de l'ànima servint-se, com a exemple, d'una ciutat ben ordenada. El cert és que hem pogut reconèixer la cultura en palaus emmurallats o refugiada en convents, o mantinguda com un luxe atrabiliari en els salons meravellosament il·luminats i alegrement calefaccionats dels prínceps, però la cultura, això tan complex i tan divers que avui entenem per cultura, no va existir fins que es va poder alliberar del poder del príncep i va evadir-se dels claustres dels convents. Ara, ciutadans com som, ens agrada enyorar la seguretat de les biblioteques conventuals, on el prestigi i l'obediència ens permetrien alliberar-nos de la necessitat d'elegir, per això reproduïm en les universitats la immobilitat i la fe obligada dels antics convents i així ens refugiem de l'espai obert de la ciutat, que no és sols el lloc de la llibertat, sinó també l'univers de la incertesa.

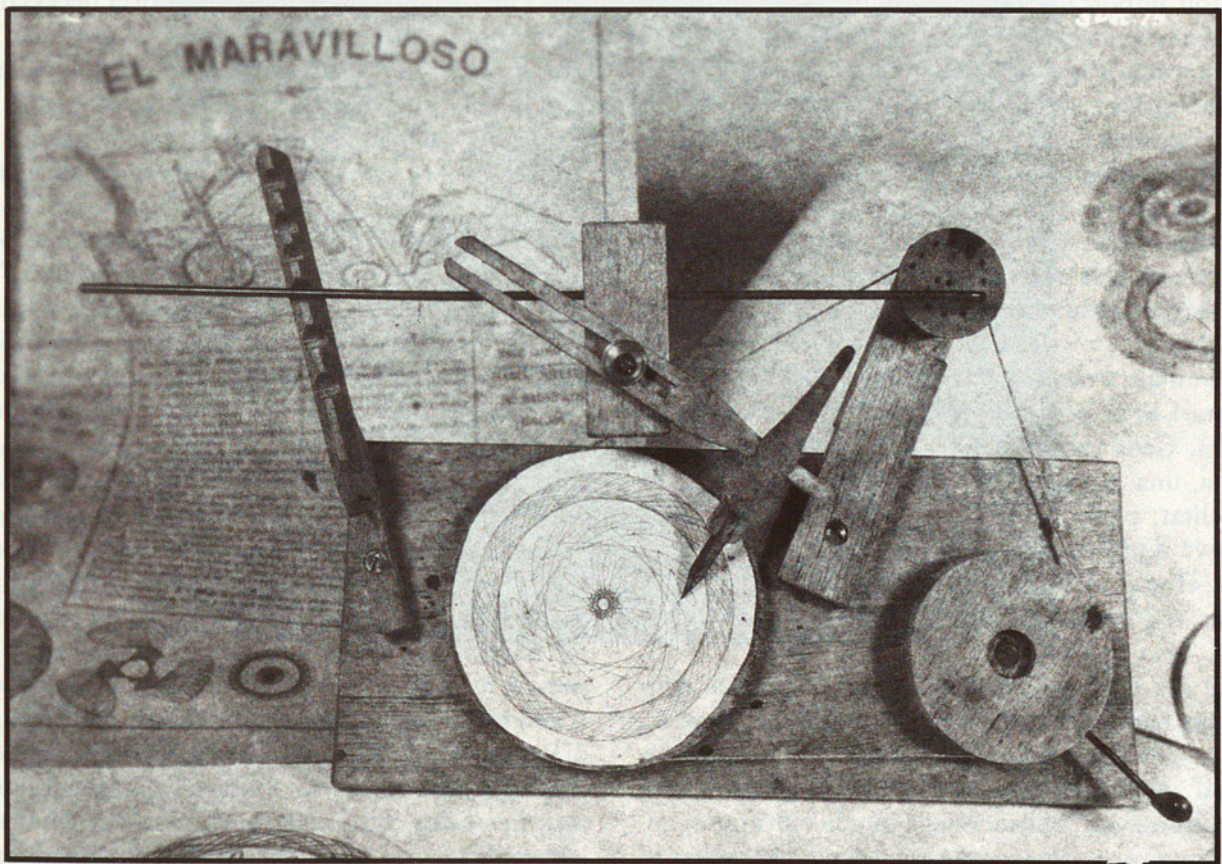
¿Què té la ciutat que no tingui el convent i què és més important a la ciutat que la magnificència del príncep? En primer lloc la ciutat és desordenada i, com deia Beguin, un dels homes més intel·ligents que ha traduït llibres, «l'ordre mata l'esperit».

A la ciutat hi ha tota mena de gent i no sols gent de tota mena, sinó, a més, perillosament barrejada. El castell i el convent contenen també diversos estrats humans, però tant en el castell com en el convent només n'hi ha un que tingui tots els drets, tots els atributs, totes les possibilitats de crear al seu abast. I, a més, cosa important, res no fa témer la possibilitat d'un canvi.

D'altra banda, en el clos emmurallat de les ciutats es va produir el fenomen més important que havia de canviar la relació humana: el fenomen de l'atomitza-

CALOTIP. 1979

CALOTIP. 1979

ció de la ciutadania. Sí, ja ho sabem, aquesta atomització portava en ella mateixa, com a conseqüència necessària, la incomoditat, la intranquil·litat, la força de l'imprevist, en definitiva: la incertesa. Mentre l'home es mou per raons gremials o de classe i no és amb prou feines ningú per ell tot sol, sinó pel nom que té i per l'estrat social a què pertany, la cultura esdevé lentament, sense a penes canvis, una certa simbiosi lleu però sense xoc, ni cops d'efecte, ni perilloses interrogacions. Quan l'home es queda sol és precisament quan la cultura esdevé una vertiginosa cursa sense fi que pot conduir a llocs imprevisibles, a espais sense explorar, a frustracions i, al mateix temps, a exigències d'absolut com no se n'havien plantejades mai. En certa mesura, a la ciutat la cultura s'abarateix, es vulgaritza, perd una gran part de la seva respectabilitat. La cultura deixa de ser un cercle màgic, un temple majestuós i pot esdevenir d'ús comú, tan comú com el menjar i el beure.

D'altra banda, aquesta atomització que fa possible la vida ciutadana comporta també, a la vegada, un contacte indiscriminat amb tota mena d'individus, un dret a plantejar des de cada persona vulgar una infinitat de preguntes. L'autoritat certament no desapareix, en certa mesura l'autoritat es canvia d'indumentària, però de vegades aquest canvi d'indumentària és molt important i algú, amb una certa autoritat ràpidament adquirida, estableix les regles de la moda. I quan la moda s'imposa amb els seus drets, el ritme del temps esdevé vertiginós. I de la mateixa manera que en les ciutats modernes ja no es deixa en herència un vestit d'esplèndid vellut, sinó que cada u usa i llença diversos vestits i sabates i barrets, així també els valors culturals se succeeixen vertiginosament, van i vénen, retornen, s'apleguen, de tal manera que allò que semblava perdurable esdevé una moneda de canvi rapidísim.

Hi ha un altre element que fa de la ciutat el lloc de la cultura i és la possibilitat de l'intercanvi entre els individus. Cada un d'ells cerca realment una veu autoritzada, una veu que li doni el do meravellós de la infal·libilitat, però aquesta recerca del valor absolut no li priva d'utilitzar de passada tot el que se li ofereix, tot el que té a mà, i, amb una manca de rigor exemplar, el ciutadà utilitza tot allò que per a ell ha de ser útil.

No té res d'estrany que totes les reivindicacions socials que han nascut en les grans ciutats, sobretot en les ciutats de l'època moderna a partir de la revolució industrial, hagin alçat la bandera reivindicativa del poder cultural. El convenciment que la cultura és, en certa mesura, una arma i una eina de treball condiciona l'esperit dels primers revolucionaris conscients de la tasca de canviar el món que han emprès. És impossible dibuixar mentalment la imatge d'un revolucionari, d'un home àvid de justícia, sense posar-li a les

mans un paquet de llibres que és, de fet, tot el seu equipatge. Conscient, a més, que tot es pot comprar, l'obsessió d'aquesta compra, d'aquest mercat de la cultura, elimina també la reivindicació de justícia. Quan el gran Descartes deia que tots els homes són iguals i que l'única cosa que els diferencia és la fortuna i l'educació, de fet podia imaginar, si s'ho hagués proposat, una ciutat esplèndida, construïda amb un magnífic projecte urbanístic sense falla, on els homes tindrien un partiment de poder equitatiu i on se'ls permetria tenir la mateixa fortuna i, per tant, les mateixes possibilitats d'educació.

Si comparem la producció de cultura dels vells temps de les comunitats monacals i la producció de cultura d'ara, ens adonarem com la ciutat ha influït d'una manera prodigiosa en aquesta capacitat de producció. El fet mateix d'adaptar-se a les fórmules de mercat que les ciutats proposen ha canviat el signe cultural. En la mesura que els béns culturals es poden comprar, en la mesura que es poden abaratir, en la mesura que poden esdevenir necessaris per a qualsevol activitat accidental, i no precisament culta, ens posem enfront d'una nova conflictivitat d'on neixen, però, com a conseqüència de l'abundància, uns nous camins, una nova petició d'horitzons, una nova reflexió sobre el mateix fet cultural. No hi ha dubte que un ampli mercat i una abundant clientela comporta necessàriament una possibilitat i no basta, doncs, el producte literari o pictòric o musical perquè aquest producte esdevingui un valor cotitzable, cal, a més, un discurs que posi l'atenció del comprador sobre aquell producte, una reflexió sobre la reflexió, una invenció sobre la invenció, de tal manera que a les grans ciutats la cultura esdevé un cercle que no s'arriba a tancar del tot sobre si mateix, però que girant en espiral tendeix a l'infinit, és a dir, al fenomen cultural que intenta aglutinar de nou la gent dispersa i tracta de reproduir uns valors inamovibles per salvar-se d'aquesta constant incertesa.

No és estrany, doncs, que les novel·les esdevinguin assaigs, que l'assaig agafi to de novel·la, que la poesia esdevingui meditació filosòfica i la filosofia intent de poema i, tot plegat, amb una inevitable propensió a la pedanteria, estudi de l'estudi, que ens condueix, sense arribar a aconseguir-ho mai del tot, al fruit primer de l'art. La mateixa ciutat, dinàmica de natural, canviant de natural, apressada sense remei, ens fa creure que les noves tècniques ens faran arribar més ràpidament a l'autèntica profunditat de la cultura. Semblem aquells negrets colonitzats que es posaven una cafetera per capell o unes calces per bufanda. Confïem, com ells, que una bona computadora ens resoldrà tota la nostra existència i ens conduirà indefectiblement cap a la conquesta definitiva dels tresors ocults de la cultura.

CALOTIP. 1980